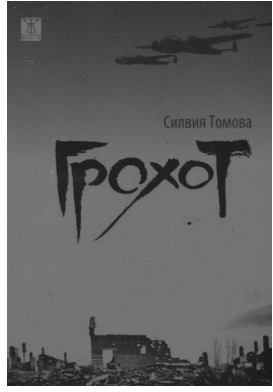

Романът „Грохот“ на Силвия Томова: исторически, есеистичен, носталгичен, човешки

Не си спомням жена да се е захващала така успешно с такава „мъжка“ тема, каквато е войната (може би единствено беларуската нобелистка Светлана Алексиевич, но нейният документалистски подход е напълно различен), и нека предварително кажем: без феминистки намеци. Че не е ходила Силвия на война, го знаем. Че се е ровила много сред архивите с изострено око за детайла, е повече от видимо. Стремейтъ

или в лагера можеш да се сближиш с човек, който никога не би допуснал до себе си в други обстоятелства. (...) Битките по някакъв свой закон превръщат войниците в плюсове и в минуси, а самотата довършваше останалото – слепваше ги” (и много още). В „Грохот“ обаче дългото „сложно изречение“ за войната като че ли винаги включва противоположвателното „но“: но тя не отменя

нищо човечността, нищо любовта, нищо даже красотата, нищо пък може да ги убие (йовковски полък). Освен това „изречението“ за войната на Силвия Томова не може да завърши и с удивителен знак, т.е. романът ѝ не е „патетичен“. Още по-малко можем да го наречем политически патетичен, без това да значи, че не се търси истината и в припомнените германски и български политически клишеета за войната.

„Грохот“ започва леко изненадващо за „военен“ роман: „Това бе най-щастливият ден в живота ми“. Щастие то в случая идва от колективното преживяване на капитулацията на Франция от германците – дълго мечтания техен триумф (20 години след края на Първата световна война). Усещането е запечатано по време на дефилирането на войниците на фелдмаршал Вилхелм Лист по улиците на Париж, един от които е и разказвачът в повествованието, санитарят Валтер Шуц. Добре знаем, че във войната щастие е по-вратно и застава ту на едната, ту на другата страна.

Опиянението от реванша на нацията в конкретния момент обаче е дадено като абсолютно истинско и исторически оправдано, а по-късно в повествованието сравнено с „колективната“ надежда и на българите за исторически реванш след загубите от Първата световна.

Второто стратегическо художествено решение на авторката е *изборът на разказвачески ракурс*. Разказвач и персонаж в тази книга, вече стана ясно, не е българин (а споменатият немски санитар, незавършил медицински студиент, мечтаещ да стане хирург). Важно е, че не можем прибързано да определим гледната му точка като тази на „другия“, в смисъл на „чуждия“. Още повече, че тя нищо споделя, нищо скандира агресивната платформа на нацистка Германия. Тъкмо обратното: чрез нея се разгръщат най-човешките пластове на войната, отвъд „своє“ и „чуждо“. В една непозната страна, в едно непознато граче героят си спомня *отложено* поради войната „себе си“ и открива *извънграничното* си „у дома“. Това, че не можем да наречем гледната точка на разказвача на „другия“, не отменя гледната му точка на *пришлелеца*. Именно тя предопределя любопитното отреазиране на природата, местата и хората, видени за „първи“ път. Оттук идва и особената *носталгичен* привкус на романа: българските селца, излезли като от „някакой сън“, гостоприемството на българите, силата на традициите, прямотата и енергичността на българския характер. Отнесено особено към нашия век, съждениято: „Хора и природа преливаха от топлина, като да бяха обгърнати от една и съща благословия“ звучи доста естетизиращо, поетично и носталгично. Миналобековният Кюстендил с мазаинчетата, дюкянчетата, ханчетата, кафенетата, почти всички със „собственоименни“ названия; със спретнатите си къщички и с пъстрото си общество е *художествено* фотографиран с истинска любов: „Граждът имаше свое обаяние, характерно само за тук и за никое друго място. Тъкмо бяхме попаднали в курорт, наоколо се усещаше мързелива омая – нещо средно между празник и делник, сякаш градчето винаги е полуспяло“. „И зад всяка врата, без нищо едно изключение, се криеше история. Която задължително трябваше да знам“ – а ние сме сигурни, че Силвия Томова има събрани истории за още една книга (или знае къде да ги

намери). Интересна е изобразената езиково-културна бариера през ушите на немскоезичния Шуц: „Все нещо оставаше недоизказано, всяка дума криеше не едно, а няколко значени. Сякаш някакъв сянка се протягаше зад думата, прекосяваше смисъла надлъж и нашир, докато съвсем ме обърка. И тази Македония – това не бе просто българска земя, останала в границите на чужда държава, а нещо много повече... И нито една дума, с която опитвах да я опиша, в очите на Екатерина не бе достатъчна“.

Нека се върнем отново към историческата 1941 г., видяна като *времето на политическото, а и на историческото ни съзвучие с Германия*. В романа, както стана ясно, е направена не една връзка между двете страни по отношение на битата им позиция в Голямата война, както наричат тогава Първата световна война („Съдбите на победените си приличат и от сърцето им капе една и съща кръв...“), както и по отношение на надеждата за реванш в настоящата (“войната никога не бе свършвала”; „Духът на победения ще се бунтува и от гроба. Синовете на дълбоко наранена и разпокъсана безмилостно нация ще искат разплата чак до края на света...“). Нека подчертаем, че търсеният реванш е не завоевателски, а *идеалистски*: „Идеалите не могат да умрат толкова лесно, колкото им се иска на някои, не и докато има оцелели, които помнят, и поколения, които пазят завета на предците“.

Отнасянията в романа към Първата световна война не са случайни – определено е търсена взаимовръзката на настоящето с миналото и намека за бъдещето (което спрямо времето на романа е нашето „днешно“). Темата за „Променена Европа“, която въълнува съвременниците на 40-те („След войната Европа щеше да е различна – напълно прекоена, с нови идеали, закони и ред. А ние щяхме да наблюдаваме промяната от първите редове“) е и днешна тема; да не говорим за днешното „грохотно“ усещане, заредено от бомбените апенстати.

За заглавието „Грохот“. Грохотът е основната „оркестрация“ на войната (“невъобразимият грохот на оръдията“) и на бомбардировката – фонът и основното събитие в романа (бомбардировката над мирния Кюстендил). Грохот можем да наречем и любовта, преди да взриви таени усещания и пориви у героя и да се превърне в своеобразно себеманяване. Композицията на романа също напомня предхождащия грохот и избухването на бомбената кулунация в самия край. Единствената загуба, която претърпяват „нашите“ герои в края на романа, е животът на кучето войник Атила, но в нея е съсредоточена истинска човешка трагика – кучето, търсач на жертвите от бомбардировките, се превръща в една от незаслужените жертви на войната. Не е ясно какво ще се случи с влюбените поради продължаващата непредвидима война. Важно е, че се е случила любовта. Особено любопитна ми се стори динамиката на повествованието, или темпото на разказване, маркирано от смяната на случки, разсъждения, описания – един много внимателно изпипан нарастит с преобладаващо „дескриптивно“ (описание). Въпрос е дали авторката се е опитала да догоди и специфичното балканско темпо, за което разсъждава в романа си: „Като че ли тук, в Балканите, времето тече по съвсем различен начин. Бе по-гъсто и далеч по-наситено. Движеше се като артериална кръв – на по-бързи тласъци, а пробие ли артерията – изтичаше светкавично“.

Нека подчертая накрая силните *есеистични моменти* в повествованието, идващи според мен от лирическото световиждане на Силвия Томова. Тя е поредният лирик, който е лирик и в прозата си (макар наречена историческа). Оттук изключителната образност и метафориката на някои картини, пропъстричи чисто естетически повествованието: „Пролетта бе в разгара си. (...) Короните на дърветата шумоляха, миришеше на люляк с тънък нюанс на прегоряло мляко, сякаш някоя домакина

бе забравила да премести тенджерата от печката, преди да побегне“; „Погледнати от високо, вероятно приличахме на стреснато в съня огромно и древно чудовище. Танковете ръмжат, веригите им захапват калта, дулата им като че ли избутват хоризонта...“; „...опитатк другото опразнено от непрестанен огън селце те чака мирът. Разположил се е в креслото си, отпица от чашата с уску, в която кротко се топи кубче лед, и те гледа право в очите. Прилича на политик, който никога не е помирилвал барут и сажда, не знае какъв е вкусът на пръстта, не е губил другар, който само преди секунда се е сражавал наравно с теб...“... Ще завърши това представяне с едно от най-важните послания на романа, които до голяма степен *стоявят неговата историчност* и го превръщат в днешен и вечен: „Войската е сплав от механика и жива сила, крепи се върху клетвата пред знамената, дълга пред отечеството, лични убеждения и вяра, но отвъд нея човешките закони не бяха премахнати. *Все пак войната бе само миг на фона на вечността* (к. м. – С. С.)“.

Ето и една голяма задача за размишление, която ни предлага Силвия Томова: *Да, всяка война в човешката история бе логично следствие от обстоятелства с щипка само случайност, но това, което управлява боя в невъобразимия грохот на оръдията, е напълно ирационално. Не можеи да пренебрегнеш инстинкта за самосъхранение, но освен него в душата ти бушува още нещо, далеч по-силно от страха да не бъдеш погубен. Нещо, което те издига далеч над инстинктите, преобръща биологичните закони даже, преобразява те само за миг. Вече не си случаен сбор от тъкани, кости и нервни импулси, не си търбух, пълен с пихтиесте вътрешности, а друго, изтъкано от светлина съществува и нови, съвсем различни енергии властват над теб. Някои ги наричаха родина, други справедливост, нов обществен ред, по-справедлив свят или просто кардинална промяна, тотално преображение, докато ние с Макс съвсем не бяхме убедени, че с това се изчерпва всичко. Всеки иска да изтръгне по-доброто от себе си, стреми се почти неистово да превъзмогне човешката си природа. И всички, които отричаха този безспорен в очите ни факт, бяха негодници. Не е вярно, убеждавахме се един друго, че основната тяга в тази война е чувство за неудовлетвореност, желанието за реванш и световно признание, а после и господство...“*

Когато бяхме само двамата, можехме да разпердужим света. Фантазирахме, мечтаехме, спорехме. Не ни пукаше от нищо и от никого. Бунтувахме се! Униформите, които носехме временно, бяха заличили едно, но имаше нещо дълбоко под повърхността, което никой не можеше да унищожи. И вярвахме, че един ден всичко ще се нареди така, както го искахме. И нямаше как да бъде иначе, защото към онзи момент бяхме преодолели и прозрели почти всичко, за което иначе биха ни били необходими няколко живота накуп. Освен всичко, което вече беше постигнала, тази война лудешки превърташе стрелките – минутите се преобръщаха на столетия, столетията на епохи. Декорите на този век шеметно се разпадаха, старият свят се гърчеше под ботушите ни, а накрая, когато всичко утихне, и ние щяхме да се събудим променени. Позорът от предишната война щеше да е в миналото, проклетието, което лази като грипа зад победения, прогонено завинаги. Струва ми се, че авторката в крайна сметка поставя под съмнение смисъла на реванша и се приближава до идеята на Цветан Тодоров за „допълващите се врагове“ (от книгата „Непокорни“) – ако една кауза носи зло, колкото и да е справедлива, тя ще породу още по-голямо зло и от своя страна, ще възкреси отново врага.

СВЕТАНА СТОЙЧЕВА

Текстът е четен на представянето на книгата на 12 декември 2017 г.

Силвия Томова, „Грохот“, ИК „Жанет 45“, Пловдив, 2017.

